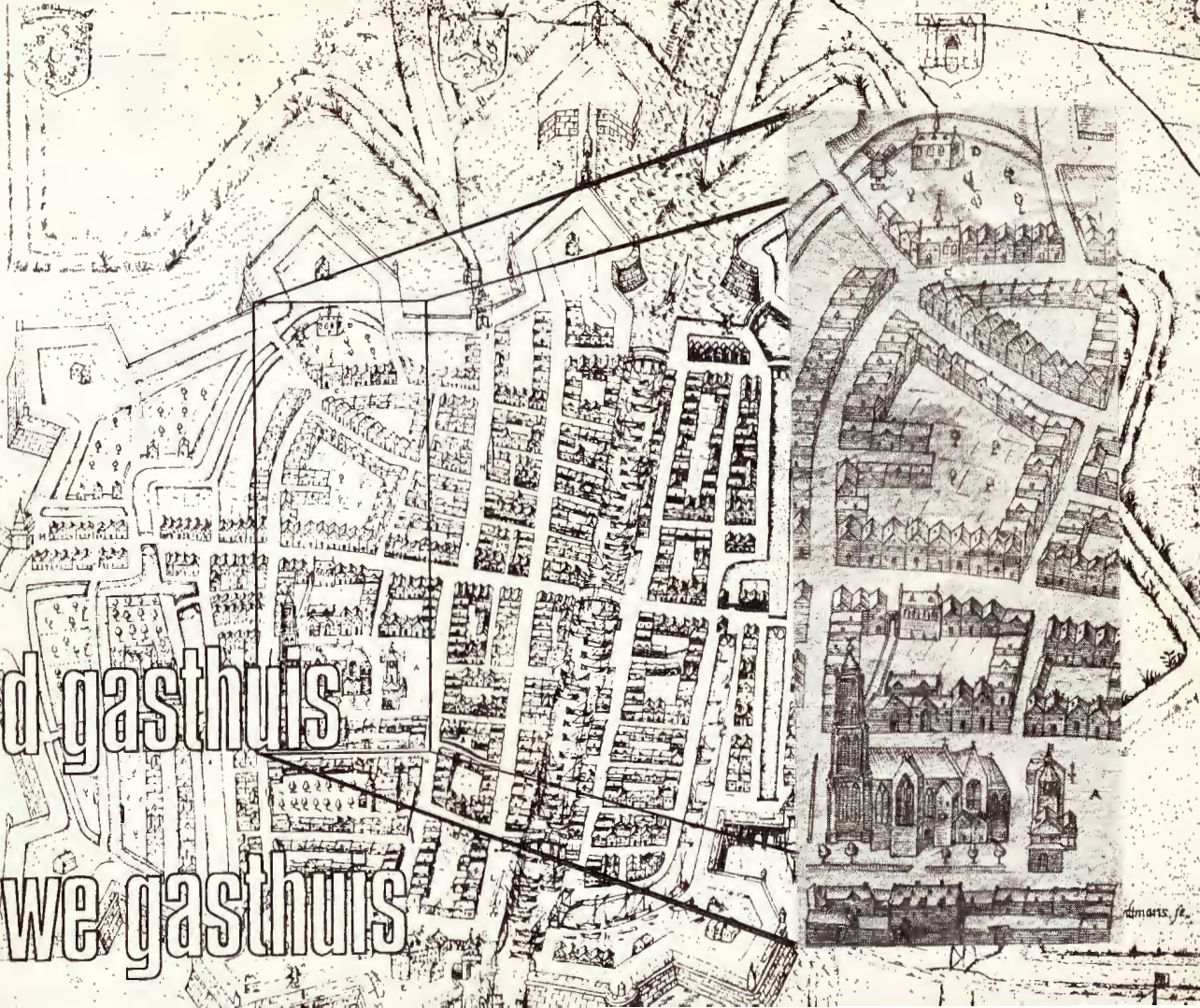

Anno 1600
 A Stadhuis en raemhuis
 B Wapen huys
 C Goude huys
 D Pele huys
 E Ra huys
 F De Water poort
 G De Canle poort
 H De Arke poort
 I De Borch poort
 K De Vinnel
 L De Cappel
 M De manhuys
 N Het ouer poort
 O De ouer poort

GOREVM

Van
 een oud gasthuis
 tot
 't nieuwe gasthuis

atmars. fe.

foto's: Archief Gemeente Gorinchem
layout en omslag: John van Houten/Dongen
druk: Veerman Boekdruk/Offset, Heusden

VAN EEN OUD GASTHUIS

TOT 'T NIEUWE GASTHUIS

door A. J. Busch

Archivaris van Gorinchem

OUDE GASTHUIS

De Nederlandse steden hadden in de middeleeuwen meestal wel een of meer instellingen op sociaal gebied, waar de minvermogende zieke in geval van nood kon aankloppen. In Gorcum was het Gasthuis zo'n liefdadige instelling. Het Gasthuis was te vinden aan de zuidzijde van een van Gorcums voornaamste straten, welke heden ten dage nog altijd Gasthuisstraat heet. Wanneer het Gasthuis is gesticht blijft een onbeantwoorde vraag. Volgens de stadsbeschrijver Abraham Kemp zou het reeds vóór 1300 zijn gefundeerd. Enig bewijs voor zijn stelling voert hij evenwel niet aan en daarom is het op zijn minst twijfelachtig, want Kemp had het niet altijd bij het rechte eind. De eerste meer betrouwbare berichten over het bestaan van een Gasthuis in Gorcum komen uit de eerste helft van de 14de eeuw. In 1331 verkreeg het Gasthuis een jaarlijkse erfrente gevestigd op een huis in de Arkelstraat gelegen op de noordelijke hoek van de Haarstraat. Het ging om een bedrag van 21 stuivers, dat de eigenaar van dat huis elk jaar moest betalen aan het Gasthuis. Hieruit volgt, dat het Gasthuis in elk geval in 1331 reeds bestond.

Een andere aanwijzing is de vermelding door Kemp van de gasthuismeester Claas Hellinkrode in 1321. Dit gegeven — 10 jaar eerder dan de gesignaleerde erfrente — wijst ook op de aanwezigheid van een Gasthuis in Gorcum. Verificatie aan de hand van originele documenten behoort echter niet tot de mogelijkheden, omdat vrijwel alle middeleeuwse archivalia van het Gasthuis verloren zijn gegaan.

CATHARINA-GASTHUIS

Het Gasthuis stond ook wel bekend als het „*Gasthuys van Sint Kathrijnen*”¹⁾. Merkwaardig genoeg noemt Kemp St.-Elisabeth als schutpatrones. Informatie ontbreekt over de vraag of het Gasthuis was toevertrouwd aan de zorgen van religieuzen, zoals dikwijls het geval was met dergelijke instellingen in de middeleeuwen. De paters van het Minderbroederklooster droegen in de kapel van het Gasthuis de mis op en verzorgden de predikaties.

Tussen de Gasthuisstraat in het noorden en het kerkhof aan de zuidzijde had het Gasthuis een complex gebouwen in eigendom. Hiertoe behoorden het gebouw dat diende voor de verpleging van de zieken, de kapel, enige huizen en een paar kleine woninkjes, maar ook maakten er deel van uit een boerderij met een kippenhok en een bleekveld en voorts de Beyaard, het gebouw waar de behoeftige medemens onderdak kon krijgen, want het Gasthuis nam ook de armenzorg op zich. Dwars door het territorium van het hospitaal liep de Gasthuisgang, die nog altijd bestaat. In de zuidelijke gevel van het Gasthuispoortje verraadt het jaartal 1391 de niet geringe ouderdom van het straatje. Het laat-gotische poortje stamt wellicht uit het begin van de 16e eeuw.

De stadsplattegrond van Nicolaas Wijtmans met de toestand van 1600 toont aan de Gasthuisstraat en westelijk grenzend aan de Gasthuisgang een oud gebouw, dat doet denken aan een gotische kerk met een naar het oosten gericht koor. Het moet de Gasthuiskapel zijn, waarvan het koor in 1589 werd ingericht tot opslagplaats. Merkwaardigerwijs verzuimde Jacob van Deventer het Gasthuis op zijn plattegrond van omstreeks 1550 aan te duiden.

In het laatste decennium van de 16de eeuw zochten de gasthuismeesters een nieuw onderkomen voor de aan hun zorgen toevertrouwde instelling. Naar de reden blijft het gissen. Wellicht verkeerde het Gasthuis in een vervallen staat, of mogelijk was de behuizing te gering. De gasthuismeesters lieten hun oog vallen op de Bagijnenkerk in de Haarstraat, welk gebouw niet meer voor godsdienstige samenkomsten in gebruik was. Het overbodig geachte kerkgebouw, dat in 1402 plechtig was ingewijd, maakte deel uit van het Bagijnhof. Voor de hervorming woonden daar vrouwelijke religieuzen, die leefden volgens de regel van de H.-Augustinus.

Naar alle waarschijnlijkheid kregen de gasthuismeesters in 1594 de beschikking over de Bagijnenkerk, die vervolgens werd omgebouwd ten einde het gebouw dienstbaar te maken aan zijn nieuwe bestemming. De bijgebouwde keuken en mangelkamer dateerden in elk geval van 1594, welk jaartal door middel van muurankers was aangebracht.

Naast het nieuwe Gasthuis bleef ook het gebouw in de Gasthuisstraat nog een aantal jaren als ziekeninrichting in gebruik. Eerst in 1598 gelastte de vroedschap de definitieve ontruiming, waarna de daar aanwezige zieken naar „*t nyeuwe Gasthuys*” in de Haarstraat werden overgebracht.²⁾ Het Gasthuis in de Gasthuisstraat werd in juni 1600 voor afbraak verkocht.

Ook het Pesthuis en het Oudevrouwenhuis vonden huisvesting op het terrein van de Bagijnen. Voor de pestlijders werd in 1602 het Pesthuis aan de Katerstraat gebouwd,

GASTHUISGANG

BAGIJNHOF

terwijl korte tijd later de vestiging volgde van het Oudevrouwenhuis in het Patershuis aan de Haarstraat tussen het Gasthuis en de Katerstraat.

GODSHUIS

Het Gasthuis behoorde evenals het Pesthuis, het Oudemannenhuis, het Oudevrouwenhuis en het Weeshuis tot de zgn. Godshuizen, de oude liefdadige instellingen. Het werd bestuurd door een college van drie gasthuismeesters, in de 17de eeuw vaders en regenten genoemd. Elk jaar trad er een af en deed een nieuwe door de vroedschap benoemde regent zijn intrede.

De administratie van de Heilige Geest, onder welke benaming de armenzorg bekend stond, was tot 1657 ondergebracht bij het Gasthuis. De combinatie van de opschriften op een oude archiefkast van de laatstgenoemde instelling is dan ook alleszins verklaarbaar: „Dit is het H. Gheest cantoor” en „Dit is het Ghasthuys cantoor”.

Een van de aspecten van de armenzorg was het verlenen van steun aan vrouwen en kinderen van in de 80-jarige oorlog omgekomen soldaten. Het was een zware belasting voor het Gasthuis. Als tegemoetkoming in de kosten kenden Gecommitteerde Raden van de Staten van Holland en West-Friesland in 1599 aan het Gorcumse Gasthuis de inkomsten en goederen van het geseclariseerde klooster „de Hem” in de buurt van Schoonhoven toe.

Het Gasthuis stond speciaal ten dienste van de minder of in het geheel niet met aardse goederen bedeelde Gorcumers. In 1617 was sprake van het „Arme Gasthuys”³⁾, een naam die voor zichzelf spreekt. Een steen in de gevel van het Gasthuis had niet voor niets de volgende inscriptie: ⁴⁾

*Den ermen wilt gedenken
Tot caritaten in U leven,
So sal U Godt voorspoet
Op der eerden geven;
Want wie den hungerighen
Spijst, den naeckten cleet,
Die is die croon des
Levens bereedt.*

Gasthuisgang

Het vaste personeel bestond slechts uit een binnenmoeder, die ter zijde werd gestaan door een gediensstige. De binnenmoeder ontving haar aanstelling van het college van drossaard en burgemeesters. Zij was belast met de dagelijkse leiding van het Gasthuis. In 1748 werd overgegaan tot de aanstelling van een echtpaar zonder kinderen als binnenvader en binnenmoeder. De reden hiervan was, dat in die tijd veel militairen in het Gasthuis werden verpleegd, in verband waarmee het raadzamer leek de vaste staf met een man uit te breiden.

PERSONEEL

De medische verzorging was in handen van de „stadsdoctor”, die een wetenschappelijke opleiding achter de rug had, benevens een chirurgijn. De chirurgijn was belast met het verrichten van het destijds beproefde middel de aderlating en de behandeling van uitwendige letsels en verwondingen. Hij verkreeg zijn vaardigheid door in de leer te gaan bij een vakgenoot. Toen in 1638 de chirurgijn van het Gasthuis, Thomas Manson, voortijdig overleed, verzocht diens weduwe het chirurgijnschap met een knecht te mogen voortzetten. Zij wilde deze betrekking n.l. veilig stellen voor haar zoon Brienen, die met zijn 18 jaar nog geen volleerd chirurgijn was. Haar verzoek kreeg de goedkeuring van de vroedschap, mits zij maar iemand in dienst nam die kundig was en de nodige ervaring had. Dergelijke methoden waren in die tijd niet ongewoon.

GENEESHEREN

Op 23 mei 1642 legde Brienen Manson een proeve van bekwaamheid met gunstig gevolg af, waarna hij tot het chirurgijns-gilde toe trad. Kort daarna kreeg hij de vrijgehouden betrekking van zijn overleden vader toebedeeld. In 1653 trad hij terug als chirurgijn van het Gasthuis, waarschijnlijk omdat de stedelijke bestuurscolleges waarin hij zitting had meer en meer beslag op hem legden.

CHIRURGIJN

Jchan Borman werd nu zijn opvolger en deze chirurgijn bleef tot zijn dood in 1696 aan het Gasthuis verbonden. Niet iedereen stelde evenveel vertrouwen in deze chirurgijn. Het stadsbestuur ontving in 1677 klachten over hem, omdat hij gewonde soldaten die in het Gasthuis lagen niet goed zou hebben verzorgd en zij wensten niet meer door hem te worden behandeld. Johan Borman kreeg nu voor enige jaren een tweetal chirurgijns naast zich toegewezen. Juist in die tijd was de geplaagde chirurgijn medebestuurder van het Gasthuis.

De bereiding en levering van de benodigde medicamenten geschiedde door een daartoe benoemde apotheker in de stad. Er was dus geen apotheker in vaste dienst. Wel droeg het Gasthuis bij in de bezoldiging van een zgn. ziekentrooster of krankbezoeker, wiens taak het was de zieke Gorcumers geregeld te bezoeken en waar nodig troostrijke woorden te spreken en geestelijke bijstand te verlenen.

PATIËNTEN

Doorgaans overleden jaarlijks tussen de 10 en 30 personen in het Gasthuis. Het jaar 1672/73 stak daar ver bovenuit met maar liefst meer dan 220 doden, waaronder veel soldaten en ruiters. Dat jaar staat in de vaderlandse historie niet ten onrechte bekend als het Rampjaar! De overledenen werden ter aarde besteld op een begraafplaats naast het Gasthuis.

Militairen werden geregeld ter verpleging opgenomen. Van mei 1659 tot mei 1662 bedroeg het aantal verpleegdagen van zieke soldaten 2137. Sommigen verbleven wel een half jaar in het Gasthuis. De verpleegprijs bedroeg 4 stuivers per dag.

Tot in de vorige eeuw bestaan geen exacte gegevens over het aantal verpleegde patiënten. De eerste betrouwbare cijfers dateren van het jaar 1821. Toen werden 48 personen in het Gasthuis opgenomen, die te zamen 1681 verpleegdagen vergden.

In het Gasthuis verbleven soms wel vreemde gasten, zoals in 1687 de 16-jarige Jan Hendricksz., die serieus verklaarde te zijn betoverd door het drinken van brandewijn in een herberg in Dalem.⁵⁾ Slechts sporadisch blijkt uit de bewaard gebleven archivalia aan welke kwaal een patiënt leed. In 1659 ontving Hendrick Backhuysen een bedrag van 12 £ 12 stuivers voor het genezen van een arme man, die een gebroken arm had. De chirurgijn Johan Borman diende een paar jaar later een extra rekening van f 46,— in voor „*het kureren van twee personen, den eenen van het morbum Gallicum ende den anderen van laserije*”.⁶⁾ Aan de eerstgenoemde kwaal leed in 1668 een vrouw en ook zij vond genezing bij Johan Borman. In 1712 betaalde het Gasthuis f 15,— aan de marktschipper om „*een vrouw naar Amsterdam te brengen, die het vuur aan armen en beenen had*”.⁷⁾ Waren de Gorcumse geneeskundigen soms niet bij machte haar te genezen?

Niet de heren medici maakten uit wie in aanmerking kwam in het Gasthuis te worden opgenomen, maar de vaders en regenten. De deur van het Gasthuis ging slechts open voor patiënten, die een opnamebewijs van de bestuurders konden tonen. Bij herstel gaf de geneesheer een verklaring af aan een der regenten, waarna het de verpleegde was toegestaan het Gasthuis te verlaten. Deze voorschriften zijn vastgelegd in de oudst bekende instructie voor de binnenvader en -moeder, daterende van 1773.

BINNENVADER EN -MOEDER

Als binnenvader en -moeder waren sedert 1748 in dienst Jan de Quetter en zijn vrouw Petronella van Driel. De laatstgenoemde overleed in 1773, waarna Anna de Prée een aanstelling tot binnenmoeder kreeg. Wellicht omdat nu geen echtpaar meer met de dagelijkse leiding was belast, luidde het eerste artikel van de instructie: „*de binnevader en binnemoeder zullen elkanderen met alle agtinge en behoortlyk respect behandelen over en weder een yders hulp presteeren en van goeden raet en daat*

bedienen".⁸⁾ Toch liet de samenwerking te wensen over, want de binnenvader vroeg reeds na een paar jaar ontslag. Er lagen toen juist veel zieken in het Gasthuis, waarvan het merendeel mannen. Een mannelijke kracht was bepaald onmisbaar en daarom werd tijdelijk een zaalknecht aangetrokken voor 18 stuivers per dag. Als het aantal verpleegden zou dalen diende hij te vertrekken. Maar het zat hem mee, want het aantal daalde niet. In de zomer van 1775 verbleven 9 mannen en 2 vrouwen in het Gasthuis en dat maakte de aanwezigheid van de zaalknecht noodzakelijk. Om de kosten te drukken kreeg hij nu een vaste aanstelling voor f 60,— per jaar met vrije kost. Deze regeling was voor het Gasthuis heel wat voordeliger, ook na de loonsverhoging met f 25,— een jaar later.

De zaalknecht overleed in 1781, waarna zich geen geschikte opvolger presenteerde. Uiteindelijk kreeg Jan de Zeeuw een aanstelling, maar het bestuur vond hem allesbehalve bekwaam voor deze betrekking. Na 1½ jaar deed zich echter iets onvoorziens voor. De binnenmoeder — nog steeds Anna de Prée — kondigde haar huwelijk met de zaalknecht aan. Zij mocht met haar man in het Gasthuis blijven wonen, maar nog geen 5 jaar later kregen beiden hun ontslag.

Het was gebruikelijk, dat de binnenmoeder van elke binnenkomende patiënt 6 stuivers ontving. Door de instructie van 1773 kwam deze bron van inkomsten te vervallen, maar na een paar jaar werd de oude regel weer ingevoerd, behalve als de financiële positie van de verpleegde het niet toe liet.

In 1787 werd een ander oud gebruik weer in ere hersteld: de vergoeding van 12 stuivers voor het afleggen van overleden patiënten. Van dit bedrag kwamen 8 stuivers aan de binnenmoeder en de resterende 4 stuivers of aan de dienstbode als het een vrouwelijke overledene betrof, of aan de zaalknecht in het geval het een man was.

De kledingstukken van in het Gasthuis overleden militairen kwamen toe aan het Gasthuis. Omstreeks 1780 was die bron van inkomsten bijna te verwaarlozen. In die tijd waren de opgenomen soldaten doorgaans zo slecht gekleed, dat bij overlijden aan hun nagelaten kleding weinig of geen voordeel viel te behalen. De vaders en regenten bepaalden toen, in het vervolg slechts militairen op te nemen, die een behoorlijke uitrusting mee brachten. Bij herstel kregen ze hun spullen weer netjes terug, maar bij overlijden vielen ze aan het Gasthuis toe.

De departementale overheid wenste in 1799 te worden ingelicht over de diverse ziekeninrichtingen. Vaders en regenten van het Gasthuis verstrekten breedvoerige informatie, die hier zeker niet onvermeld mag blijven. Zij schreven, dat „het Gasthuis alhier gelegen is in het noordelijk gedeelte dezer stad, hetwelk ook het gezondste en droogste mag genoemd worden. In hetzelfde zijn verscheidene ruime zaalen, voorzien

FOOIEN

KLEDING VAN MILITAIREN

SITUATIE OMSTREEKS 1800

Vanden Burgheers zoon vander haer. Ende van hemice zoon. sepen in garmstam. aronden dat hier
 ons quam didderic Jans zoon. Ende der recht op als recht is. Altes Voor. tot Gasthuis beschoef. tot garmstam
 Alse Jans ofelt. als hier na bescreuen staet. In alle dieze manieren dat die permarke teneer begrepen
 des dier af sin. In den seften. toe pante. effaers op bouwen bidlycis huns. Ende hofstede dier hinde te vde
 in lieent. Incom der recht salinghe effaers. den Raet of hejmeres zoon huns. Ende hofstede Incom der recht sal
 huns. Ende hofstede den Jans huns. Ende hofstede van haren tot ettel salinghe effaers. den hejmeres Babbeefte zoon
 huns. Ende hofstede tot Alse of dier recht salinghe. Ende toe permarke effaers. den Alse Ansbancher Alse zoon
 huns. Ende hofstede tot Alse of dier recht salinghe. Ende toe permarke effaers. den Wilken hemre huns zoon
 vint Alse huns. Ende hofstede tot Alse of ettel. Ende Alse salinghe. Ende Alse permarke effaers. den Alse
 niet sches huns. Ende hofstede. staede. Ende Alse of dier recht salinghe. Ende Alse permarke effaers. den Alse
 Jans zoon. Ende hofstede tot Gasthuis beschoef. Ende Alse Alse. Altes. Voor tot Gasthuis beschoef. Ende
 noemt. die Alse ofelt. Ende Alse. te haren als recht is. In aronde des huns. Alse of dier recht salinghe.
 na sente huns. Ende Alse Jans zoon. Ende Alse. Ende Alse. Ende Alse.

Oorkonde van de schenking van enige renten
door Didderic Jansz. aan het Gasthuis, 1371.

van een genoegzaam aantal bedsteeden, in elk van welk een zieke gemakkelijk kan liggen. Wanneer bij epidemische ziekten er bedsteden ontbreken, kunnen er desnoods nog een aantal kribben geplaatst worden op eene ruime gaanderij boven dezelve. In het bovenste gedeelte der zaalen zijn aan beide zijden open sluitende raamen, zodat er genoegzame versche lucht zonder hinder voor de lijdens kan ingelaaten worden. Buiten dit alles is agter het huis eene groote tuin, waarin de reconalesceerende zieken zich kunnen verfrisschen . . .

Het is bekend, dat in het Gasthuis alhier geene kraamvrouwen opgenomen worden, dewijl verscheidene omstandigheden zulks niet permitteeren en ook voor arme kraamvrouwen op eene andere wijze gezorgd word. Edoch hier worden opgenomen allerleye arme zieken en gekwetsten, welke zich eerst aan de regenten adresseeren en op derzelver last vervolgens door eenen der stads-chirurgijns worden geëxamineerd of zij ook aan besmettelijke of venerische ziekten laboreeren, in welk geval zij niet mogen worden opgenomen. Zodra zij in het huis ontvangen zijn, worden zij behoorlijk gereinigd en van schoon linden enz. voorzien. De genees- en heilkundige behandeling is toevertrouwd aan den stads medicinae doctor en twee stads-chirurgijns, welke laatste yder eene maand op hunne beurt het Gasthuis moeten waarneemen. De voorschriften der medicamenten geschieden in een boek, hetgeen naar den stads-apotheek word gezonden om dezelve te doen praepareeren. Kunnende alle soorten van geneesmiddelen worden voorgeschreeven zonder eenige bepaling, gelijk er ook geene bepaling gemaakt word in het getal der zieken, beloopende hetzelve zelden minder dan tien en zelden hooger dan veertig, wanneer ook het huis kan gezegd worden vol te zijn." ⁹⁾

Achter het Gasthuis stond aan de Katerstraat het Pesthuis, dat in 1602 was gebouwd. Het diende oorspronkelijk voor verpleging van mensen, die aan de pest of haastige ziekte leden. In de tweede helft van de 17de eeuw kwam deze gevaarlijke ziekte, die altijd veel slachtoffers eiste, voor het laatst in deze streken voor. Het Pesthuis kreeg toen een andere bestemming, nl. dolhuis of krankzinnigengesticht. In 1826 werd het gebouw afgebroken, maar al een aantal jaren eerder waren de krankzinnigen ondergebracht bij het Gasthuis. Daartoe waren in de tuin enige huisjes gebouwd.

Juist had de naam Zieken-Gasthuis ingang gevonden, maar die werd nu ijlings veranderd in Gast- en Krankzinnighuis.

Ideaal was de samenvoeging niet. Het Gasthuis was immers bestemd voor verpleging van lichamelijk zieken en niet ingesteld op verzorging van geesteszieken. De krankzinnigenafdeling hield in 1843 op te bestaan, waarna de 3 verpleegden verhuisden naar het Stads-Krankzinnig- en Beterhuis te Dordrecht. Voorlopig bleven in het gebouw aan de Haarstraat wel een paar vertrekjes beschikbaar indien zich een

KRANKZINNIGHUIS

acuut geval van krankzinnigheid in Gorcum zou voordoen. Voortaan luidde de officiële naam weer Zieken-Gasthuis, geschreven met een koppelteken tussen de twee delen waaruit het woord is samengesteld. Aan deze spelling wordt hier de voorkeur gegeven, hoewel de benaming in later tijd gewoonlijk aaneen werd geschreven als Ziekengasthuis. Is het niet een zinvolle aanduiding voor een onderkomen waar de noodlijdende zieke een gastvrije verpleging vond?

UITBREIDING

„*Reeds een aantal jaren, maar vooral in dit en het voorgaande jaar, bij het heerschen der Colera Asiatica, gevoelde men algemeen groote behoefte aan verbetering en uitbreiding van het Zieken-Gasthuis*”, schreven vaders en regenten in 1849 aan het gemeentebestuur.¹⁰⁾ Zij verzochten toestemming om aan de zijde van de Lindeboom een nieuw pand te mogen bouwen, waarvoor een door de gemeente gegarandeerde lening van f 10.000,— noodzakelijk was.

Eerst vonden evenwel diverse verbouwingen plaats in het oude gebouw. In het inwendige van het middeleeuwse gebouw werd een nieuwe keuken aangebracht ter vervanging van een apart staand gebouw in de tuin, dat voorheen als zodanig in gebruik was. Vooral in de winter deed zich de ondoelmatigheid van deze situatie gevoelen, omdat de spijzen altijd buitenom door weer en wind moesten worden aangevoerd. In de nieuwe keuken bevond zich een opkamer, die in gebruik was als mangelkamer, terwijl hieronder een kelder was te vinden.

Na afbraak van de oude keuken en een mannenzaal volgde op de vrij gekomen plaats in 1850 de bouw van een nieuwe uitbreiding naar een ontwerp van de gemeente-architect D. Loeven. Het gebouw van 30 x 10 m telde 4 zalen, elk met een lengte van 7,90 m. Twee lokalen ter breedte van ruim 7,50 m en 4 m waren bestemd voor vrouwen, terwijl de mannenzalen bijna 9 m en 4,30 m breed waren. De twee grootste zalen waren uitgerust met twee eikenhouten bedsteden voor „*ijlhoofdige zieken*”¹¹⁾ en verder met gewone ledikanten. De twee kleine ziekenzalen bleven gereserveerd voor patiënten lijdende aan een besmettelijke ziekte, vooral de steeds weer oplaaiende cholera. In het nieuwe gebouw was plaats voor 36 zieken.

BURGERLIJK ARMBESTUUR

Naar aanleiding van de Armenwet van 1854 werd in Gorcum een Burgerlijk Armbestuur in het leven geroepen. Dit college werd belast met de armenzorg, temeer daar de kerkgenootschappen zich hieraan onttrokken. Betrof het zieke armlastigen, dan betrad het Burgerlijk Armbestuur het terrein van het Zieken-Gasthuis. Om de ziekenverpleging der armen te bundelen besloot de gemeenteraad op 15 april 1864 het Zieken-Gasthuis geheel bij het Burgerlijk Armbestuur onder te brengen. Vaders en regenten van het Zieken-Gasthuis weigerden echter hieraan mee te werken. Zij stelden zich op het standpunt, dat een dergelijk besluit buiten de bevoegdheid van de

gemeenteraad lag. Er groeide een conflict, dat culmineerde in een besluit van de gemeenteraad, waarbij de 4 halstarrige regenten ontslag kregen uit hun functie. Vervolgens nam het college van burgemeester en wethouders voorlopig het bestuur van het Zieken-Gasthuis in handen. Na deze ruim 9 maanden durende interimperiode kreeg het Burgerlijk Armbestuur met ingang van 1 augustus 1865 het beheer van het Zieken-Gasthuis opgedragen.

Een groot gedeelte van het Zieken-Gasthuis verkeerde in een bouwvallige toestand. Vooral de oostelijke vleugel met de grote vrouwenzaal en de moederkamer was er bijzonder slecht aan toe. Het dak was zo vervallen, dat een gevaarlijke situatie was ontstaan, welke een algehele ontruiming van de ziekenzaal voor vrouwelijke patiënten in de loop van 1865 noodzakelijk maakte. Deze ziekenzaal was ondergebracht in de voormalige Bagijnenkerk, het middeleeuwse bouwwerk, dat al meer dan 450 jaar in de Haarstraat stond. Ook latere bij- en aanbouwsels, zoals de keuken, de kelder en de mangelkamer, welke in oorsprong dateerden uit 1594, en in de tuin de regentenkamer waarvoor Jason van Bijland op 16 juni 1684 de eerste steen zou hebben gelegd, waren echt wel aan vervanging toe. Het actieve Burgerlijk Armbestuur was voornemens al deze gebouwen, inclusief de kleine zaal voor mannen, af te breken en daarvoor in de plaats een nieuw ziekenhuis te bouwen. Dit gebouw zou moeten aansluiten op de jongste uitbreiding van 1850 bestaande uit de lokaliteiten gelegen aan de Lindeboom, welke in gebruik bleven voor verpleging van aan besmettelijke ziekten lijdende patiënten. Slechts een paar 17de-eeuwse gebrandschilderde glazen met namen van functionarissen van het Gasthuis, bleven bewaard als een herinnering aan het verleden.

De gemeentearchitect C. J. Loeven ontving de opdracht voor het ontwerpen van een nieuw hoofdgebouw aan de Haarstraat. Om zich op de hoogte te stellen van soortgelijke inrichtingen elders bezocht hij in gezelschap van enige bestuursleden het ziekenhuis te Culemborg en dat aan de Coolsingel te Rotterdam.

Nog geen maand later was Loeven gereed met zijn tekeningen en de raming van de kosten. Op 30 maart 1866 vond de openbare aanbesteding plaats van het afbreken van een gedeelte van de bestaande gebouwen aan de Haarstraat en het bouwen op die plaats van een nieuw ziekenhuis, aansluitend op het te handhaven gedeelte. Als laagste inschrijver kwam C. J. Verweij met *f* 21.888,— uit de bus en hem werd het werk gegend.

Loeven had een gebouw ontworpen, dat met zijn gevel van 32 m een imposante indruk maakte in de Haarstraat. Het telde slechts een verdieping met een zolder die

BOUWVALLIGHEID

NIEUW GEBOUW

INDELING

diende tot opslagruimte. De ingang was in het midden gesitueerd met rechts daarvan de huishoudelijke afdeling. In de linker vleugel waren de provisiekamer, de dokterskamer, de kamers voor krankzinnigen, het vertrek voor desinfectie en de lijkenkamer geprojecteerd. De gang langs de achterzijde van het gebouw gaf aansluiting op de bestaande ziekenzalen aan de Lindeboom. De verdieping diende voor verpleging van de zieken. Er waren 3 zalen voor mannelijke en 3 voor vrouwelijke patiënten, gescheiden door de regentenkamer. In elke zaal was plaats voor 5 bedden, zodat de totale capaciteit van het nieuwe gebouw 30 bedden bedroeg. De verlichting geschiedde door middel van gas.

In het gebouw werd een stoomwerktuig geplaatst, dat voor velerlei doeleinden kon worden gebruikt. Het apparaat diende zowel voor de ventilatie en verwarming van het gebouw, als voor de distributie van water naar alle vertrekken en toiletten, maar ook voor de warmwatervoorziening in de badkamers en zelfs werd het toestel ingeschakeld bij het koken van eten en bij het desinfecteren. Deze stoommachine moet een wonder der techniek zijn geweest. Een ijzeren hek langs de Haarstraat scheidde het terrein van het Zieken-Gasthuis van de openbare straat. Een grote steen boven de ingang maakte een ieder duidelijk, dat in het gebouw het Zieken-Gasthuis was gevestigd.

BADHUIS

In de loop van 1867 — de streefdatum was 1 mei — kon het nieuwe gebouw van het Zieken-Gasthuis in gebruik worden genomen. De badaccommodatie was extra ruim gehouden, teneinde de Gorcumse burgerij voor 40 cent in de gelegenheid te stellen nu en dan een bad te nemen. Het Zieken-Gasthuis deed dus tevens dienst als badhuis, een ander aspect van de volksgezondheid.

OPROEPSYSTEEM

Het Burgerlijk Ambestuur stond onder de bezielende leiding van wethouder A. F. Visser van IJzendoorn, handelaar in koffie en thee. De notulen van het Zieken-Gasthuis maken in 1868 melding van een kostbaar geschenk in de vorm van een „*elektrieke bellenstelsel*”, door hem aangeboden als blijk van bijzondere genegenheid voor het Zieken-Gasthuis.¹²⁾

De patiënten hadden zich te houden aan een reglement, dat o.m. een dagindeling bevatte:

VOORSCHRIFTEN

	apr.-nov.	dec.-mrt.
opstaan voor of om	7.30 uur	8.30 uur
ontbijt	8.00 uur	9.00 uur
koffie	11.00 uur	11.00 uur
middageten	13.00 uur	13.00 uur
koffie	17.00 uur	17.00 uur
avondeten	20.30 uur	20.00 uur
slapen	21.00 uur	20.30 uur

Voor de maaltijden bestond het volgende rooster:

zondag en woensdag:

middageten : soep, brood en vlees

avondeten : brood en thee

maandag, dinsdag, donderdag en zaterdag:

middageten : aardappelen, groenten en vlees of vis

avondeten: : pap van grutten en meel

vrijdag:

middageten : gepelde gerst met boter en stroop, of droge rijst met bessensap of boter en suiker, gevolgd door vlees

avondeten : karnemelkse pap.

Het ontbijt bestond uit brood en thee en 's middags bij de koffie werd brood verstrekt. De zieken moesten de maaltijden aan de gemeenschappelijke tafel gebruiken. Roken op de ziekenzalen was ten strengste verboden.

De bezoektijden waren voor vrouwelijke patiënten van 12.00 tot 13.00 uur en voor mannen van 16.00 tot 17.00 uur, uitsluitend op dinsdag, donderdag en zaterdag.

Met het personeel was het niet altijd even best gesteld. In 1866 was de „zaalmeid” zich te buiten gegaan aan dronkenschap. Als straf kon zij kiezen uit inhouding van drie maanden loon of ontslag op staande voet. Zij gaf de voorkeur aan de eerstgenoemde strafbepaling, wat haar kwam te staan op f 12,50 minder verdiensten.

VEROUDERDE INSTELLING

Was de start onder het Burgerlijk Armbestuur vol veranderingen en hoopvol voor de toekomst geweest, vervolgens bleef de toestand bij het Zieken-Gasthuis vrijwel ongewijzigd. Toch gaf het reglement van 1900 blijk van enigszins modernere inzichten. Er werd nu niet meer als voorheen gesproken over de geneesheer en de heelen vroedmeester — tot zijn taak behoorde o.a. het toedienen van lavementen en bloedzuigers bij mannelijke patiënten —, maar over de eerste en de tweede geneesheer. Zij moesten tevens geneeskundige hulp bij de behoeftigen thuis bieden, zoals ook werd verlangd van de aan het Burgerlijk Armbestuur/Zieken-Gasthuis verbonden vroedvrouw. Verder bestond het personeel uit een binnenvader, een binnenmoeder, een of meer ziekenoppassers en enige dienstboden. Het was nog steeds een ziekenhuis zonder gediplomeerde verpleegsters. Zowel de verpleging als het gebouw voldeden lang niet aan de eisen des tijds, terwijl ook het opnamebeleid verouderd was. Dit laatste werd o.a. gehekeld in een pamflet, dat in 1905 in Gorcum werd verspreid. Het bevat een door Multatuli II ondertekend vers van 18 strofen, dat aldus begint:¹³⁾

*Aan de Merwe ligt een stadje,
Sedert eeuwen reeds bekend,
Alles is er goed in orde,
Behalve 't Gasthuis-reglement.*

*Zoo'n bepaling, goed bij kaffers,
Blijft hier immer nog van kracht,
Naar President en Secretaris
Kunt ge loopen, uit alle macht.*

*En gebeurt er een ernstig ongluk,
Dan zegt nog steeds dat reglement:
Eérst een briefje laten halen,
Anders blijf je waar je bent.*

*Je moet dus altijd een briefje halen,
Al is 't ongeluk nog zoo groot,
En je behoeft je niet te haasten,
Zoo'n patient gaat toch niet dood.*

ARMEN-GASTHUIS

Nog immer had het Zieken-Gasthuis de naam een verpleegoord te zijn, waar de allerarmsten na een hard leven op een fatsoenlijke manier voorgoed de moede ogen konden sluiten. Het was hoofdzakelijk bestemd voor gratis verpleging van noodlijdende zieken uit Gorcum, maar — indien plaatsruimte aanwezig — werden ook anderen tegen betaling opgenomen. Een algemeen geldend tarief voor betalende patiënten bestond evenwel niet. De verpleegkosten moesten voor elk geval afzonderlijk worden vastgesteld met een minimum van 50 cent per verpleegdag. Van een vrije artsenkeuze was geen sprake. De patiënten mochten zich uitsluitend laten behandelen door een van de beide doktoren van het Burgerlijk Armbestuur.

Ziekenhuis – Gorinchem.

VERANDERINGEN

Het ziekenhuiswezen in Nederland was in ontwikkeling, maar de Gorcumse ziekeninrichting evolueerde niet in gelijke tred. Niet dat het Burgerlijk Armbestuur geen oog had voor hervormingen. Het wilde zelfs in de tuin een nieuwe vleugel bouwen voor betalende patiënten en waarin ook ruimte zou zijn voor aan te trekken gediplomeerd personeel. Het college van burgemeester en wethouders was echter tegen deze plannen gekant en ook de commissie voor het onderzoeken der begrotingen van de Godshuizen en andere instellingen van weldadigheid was niet erg enthousiast. Voor de verpleegsters was nog wel huisvesting te vinden in de oude vleugel aan de Lindeboom of anders moesten maar een paar badkamers in het hoofdgebouw worden opgeofferd. Gezien de ongunstige financiële positie van de gemeente viel aan het scheppen van lokaliteiten voor verpleging van betalende patiënten niet te denken. Trouwens, men was van oordeel dat opname van niet-armlastige patiënten niet strookte met de aard van de instelling. Het Zieken-Gasthuis zelf was echter verre van armlastig. Het had in de loop der eeuwen heel wat bezittingen verworven, o.a. in de vorm van landerijen, terwijl de instelling ook het beheer voerde over de eigendommen van het voormalige Pesthuis.

VERPLEEGSTERS

Toch waren de ontwikkelingen in het ziekenhuiswezen ook in Gorcum niet te stuiten. Sedert 1900 bekleedde een bekwaam chirurg de betrekking van eerste geneesheer. Met ingang van 1 januari 1910 deed het eerste gediplomeerde personeel zijn intrede in het Zieken-Gasthuis. Het was nog een aarzelend begin: twee verpleegsters en een leerling-verpleegster openden de rij. Een jaar later vertrokken de binnenvader en -moeder waardoor de weg naar een modernere aanpak open stond. De hoofdverpleegster werd nu tevens hoofd van de huishouding.

Dat van de indienstneming van verpleegkundigen een gunstige invloed uit ging, blijkt overduidelijk uit vergelijking van het aantal jaarlijkse verpleegdagen:

1905: 2330	1910: 5134
1906: 3113	1911: 5075
1907: 3456	1912: 4762
1908: 2748	1913: 5191
1909: 3303	1914: 8016

ANDERE BESTUURSVORM

Met ingang van 1 juni 1914 ging het Zieken-Gasthuis weer een zelfstandig bestaan leiden. Het werd losgekoppeld van het Burgerlijk Armbestuur, waaronder het sedert 1865 had geressorteed. Het Zieken-Gasthuis kreeg een bestuur bestaande uit een vijftal regenten, waarvan er ten hoogste twee tot de vrouwelijke ingezetenen van

Gorcum mochten behoren. De nieuwe reglementering schiep de mogelijkheid tot verpleging in klassen, terwijl nu ook patiënten van elders welkom waren. De patiënten waren voortaan vrij in de keuze van hun arts. De leiding werd thans toevertrouwd aan een directrice, in plaats van aan een hoofdverpleegster.

De aanzienlijke toeneming van het aantal patiënten maakte uitbreiding op korte termijn noodzakelijk. De directeur van gemeentewerken H. H. van Zeggeren ontwierp een nieuwe afdeling voor betalende patiënten, loodrecht op de rechtereuleug van het hoofdgebouw. De burgemeester opende op 3 augustus 1916 deze nieuwe afdeling. Te zamen met een nieuwe centrale verwarmingsinstallatie voor het gehele complex vergde de uitbreiding een investering van f 70.000,—. Röntgenapparatuur en een hoogtezoninstallatie konden in 1918 aan de inventaris worden toegevoegd.

In de loop van het daaropvolgende jaar vond een ander systeem voor de verwarming van de gebouwen toepassing. Hierbij werd gebruik gemaakt van de afgewerkte stoom van de gasfabriek, die op betrekkelijk geringe afstand lag. De stoom werd door leidingen gevoerd naar de verwarmingsinstallatie van het Zieken-Gasthuis. Het bespaarde een stoker en de kosten van kolentransport.

Herhaaldelijk vonden verbouwingen plaats om het gebouw, dat in 1867 als een voor die gezapige tijd doelmatige ziekeninrichting was opgeleverd, aan te passen aan de veranderde tijdsomstandigheden. Om enigszins tegemoet te komen aan de dringende vraag naar meer ruimte, onderging de 2de-klasseafdeling in 1928 een vergroting met twee kamers. Van grootser opzet was de uitbreiding in de jaren 1930—1931 onder architectuur van B. van der Zijpp. Een aantal woningen en de barakken aan de Gasthuissteeg of Lindeboom werden toen geamoveerd teneinde de nodige ruimte te verschaffen voor nieuwe gebouwen aansluitende op het hoofdgebouw aan de Haarstraat. Deze gebouwen moesten o.a. dienen tot huisvesting van de verpleegsters. Zij waren in tal aanzienlijk vermeerderd als gevolg van de invoering van het werktijdenbesluit voor verplegend personeel. Verder moest de afdeling voor besmettelijke zieken dringend worden verbeterd en vergroot. Een nieuwe operatiekamer werd ingericht, terwijl de oude als ziekenzaal dienst ging doen. Voor de polikliniek was ook ruimte beschikbaar in de nieuwe gebouwen. Tevens vond toen de aanleg van een huistelefoon en een automatische noodverlichting plaats. Als herinnering aan de belangrijke uitbreiding van het Zieken-Gasthuis plaatsten de regenten op 20 december 1930 een gedenksteen voorzien van hun namen in de gevel van de nieuwbouw aan de Lindeboom.

KLASSEAFDELING

ZUSTERHUIS

TARIEF In die zelfde tijd gingen de verpleegtarieven omhoog. De kosten voor verpleging van plaatsgenoten bedroegen voor de 1ste-, 2de- en 3de-klasse respectievelijk *f* 6,—, *f* 3,50 en *f* 1,50 per dag. Na de verhoging luidden deze bedragen achtereenvolgens *f* 7,50, *f* 4,50 en *f* 1,75. In verband met een niet gering gemeentelijk subsidie gold voor patiënten van elders een hoger tarief. Voor de drie categorieën kwamen de verpleegkosten voor niet-Gorcumers van *f* 7,50, *f* 5,— en *f* 2,— op *f* 9,50, *f* 5,50 en *f* 2,50.

**OPHEFFING
BADAFDELING**

Volgens de plannen van 1930 stond tevens de bouw van een lijkenhuis op het programma, maar ten gevolge van de meer dan aanzienlijke overschrijding van het beschikbaar gestelde bedrag bleef de realisering hiervan achterwege. Vijf jaar later kwam een voorstel ter tafel om de badgelegenheid op te heffen en deze om te bouwen tot lijken- en sectiekamer. Het aantal stadgenoten, dat gebruik maakte van de badafdeling, was danig geslonken. Een eigen bad of douche thuis kwam in zwang en er was een volksbadhuis aan de Havendijk, dat in de behoefte kon voorzien. Het instituut „badgelegenheid” werd dan ook officieel opgeheven, waarna op de plaats van de badkamers een lijkenkamer en een sectiekamer werden gebouwd. Bovendien kwam een eenvoudige ruimte voor het houden van dieren ten dienste van het laboratorium beschikbaar.

POLIKLINIEK

Zelfs in de bezettingstijd gingen de bouwactiviteiten door, waarvan de afdeling van de internist profiteerde. Kort na de oorlog volgde al weer een interne verbouwing. De accommodatie van de polikliniek was ten enenmale onvoldoende voor het onderzoek van patiënten. Lange wachttijden waren het gevolg. Kleedruimte ontbrak geheel en al. Het verbouwingsplan voorzag o.a. in het creëren van 4 kleedkamertjes.

LIFT

Een van de nieuwigheden aangebracht bij de modernisering in 1916 was de lift, in een ziekenhuis een onmisbaar middel voor verticaal transport. Het was een heel gebrekkige lift bestaande uit een open liftkooi, die met handkracht moest worden bewogen. Storingen waren aan de orde van de dag. Na precies 31 jaar te hebben dienst gedaan werd deze enige lift van het gehele complex vervangen door een elektrische installatie.

NIEUW ZIEKENHUIS

In 1947 verscheen een rapport, waarin duidelijk de dringende noodzaak van een modern ziekenhuis in Gorcum tot uiting kwam. Als plaats van vestiging gingen de gedachten uit naar een terrein gelegen op een gunstige plaats buiten de oude binnenstad, want het nieuwe ziekenhuis zou ook vanuit de omliggende gemeenten gemakkelijk bereikbaar moeten zijn. De capaciteit zou zeker 200 bedden moeten bedragen.

Het totaal aantal bedden van het Zieken-Gasthuis bedroeg slechts 72 en daarenboven 8 wiegen. Het gebouw bevond zich in een niet al te beste staat. Door het ontbreken van een behoorlijke fundering was het hoofdgebouw danig verzakt. Verschillende kozijnen vertoonden een afwijking van meer dan 10 cm, deuren en ramen sloten onvoldoende en er trad een ernstige scheurvorming op. Op de bovenverdieping vielen zelfs nu en dan stukken uit het plafond en ook het dak vertoonde gebreken. De riolering verkeerde in een deplorabele toestand, waardoor herhaaldelijk verstoppingen optraden.

De kelder van de centrale verwarming stond geregeld onder water en zelfs drong het water wel eens door tot de gangen en de zalen. Niettegenstaande de bestrijding van ongedierte bezorgden ratten en kakkerlakken veel overlast. De hygiënische toestand liet daardoor veel te wensen over. Het was werkelijk een onhoudbare situatie.

De klasseafdeling, tot stand gekomen in 1916, vertoonde ook ernstige verzakkingsverschijnselen en bovendien openbaarden zich fouten in de betonconstructie. De toestand van de gebouwen aan de Lindeboom met het zusterhuis, de operatiekamers en de afdeling voor besmettelijke zieken was redelijk te noemen. In die afdeling kampte men echter met moeilijkheden op het gebied van de verwarming. De gasfabriek leverde nog altijd stoom voor verwarming van het Zieken-Gasthuis, maar door de diverse uitbreidingen had het complex meer heet water nodig dan kon worden aangevoerd. Er was reeds een installatie aangebracht om in noodgevallen zelf te kunnen stoken, doch de apparatuur voldeed maar matig. Bij heersende koude kon in de beide operatiekamers vrijwel nooit de gewenste temperatuur worden verkregen.

De indeling van het Zieken-Gasthuis was door de vele verbouwingen en uitbreidingen hokkerig en bovenal ondoelmatig. Volledig herstel en aanpassing zou eigenlijk moeten neerkomen op afbraak en herbouw, maar een dergelijke kostbare investering op die plaats was niet verantwoord. De ligging in de binnenstad was zeer ongunstig nabij de gasfabriek en de veemarkt, terwijl de aanwezigheid van een stal in de onmiddellijke omgeving verre van ideaal was. De plannen om een ziekenhuis te bouwen in de omgeving van het geprojecteerde verkeersplein verdienden dan ook alle steun.

De vestiging van enige specialisten in Gorcum maakte het in 1951 toch noodzakelijk de verpleegruimte in het Zieken-Gasthuis uit te breiden. Weliswaar zou in de naaste toekomst een begin worden gemaakt met de bouw van een streekziekenhuis, maar de periode tot de ingebruikneming hiervan moest in ieder geval worden overbrugd. De verruiming van het aantal bedden zou dus slechts een noodoplossing behoeven te zijn

SLECHTE TOESTAND

PLAATS

UITBREIDING

en deze werd gevonden door de barak voor patiënten die aan een besmettelijke ziekte leden te veranderen. Tevens kon dan ruimte voor een afzonderlijke kinderafdeling worden gevonden. Het aantal bedden nam hierdoor toe tot 108. Het verplegend personeel steeg in die tijd aanzienlijk: van 36 in 1950 tot 52 in 1954.

DIRECTIE Aan het Zieken-Gasthuis was geen geneesheer-directeur verbonden. De daar werkzame medici drongen echter aan op de aanstelling van een dergelijke functionaris. Hiertoe was een reglementswijziging nodig, waaraan de gemeenteraad in 1956 zijn goedkeuring hechtte. Met ingang van 1 januari van het volgende jaar werd de internist G. Nieuwenhuis benoemd tot geneesheer-directeur van het Zieken-Gasthuis.

STREEKZIEKENHUIS Inmiddels was op een terrein aan de Banneweg de bouw van het Streekziekenhuis in volle gang. In het najaar van 1960 kon het gebouw in gebruik worden genomen en nam het de taak van het oude Zieken-Gasthuis-complex aan de Haarstraat over. De patiënten werden op 30 september naar het nieuwe ziekenhuis overgebracht. Vrijwel het gehele personeel ging mee, want het Zieken-Gasthuis hield op een ziekenhuis te zijn. Gedurende vele eeuwen had de oude instelling een zeer belangrijke functie vervuld, zowel op sociaal als op medisch gebied. Hieronder kwam per 1 oktober 1960 een dikke streep te staan.

VERPLEEGHUIS Toch was in het kader van de volksgezondheid nog een taak weggelegd voor het Zieken-Gasthuis. De behoefte aan een inrichting voor verpleging van chronische zieken in Gorcum en de regio deed zich gevoelen en het college van regenten was voornemens de gebouwen aan de Haarstraat daarvoor dienstbaar te maken. Hoewel het oude gebouw daarvoor allesbehalve geschikt was, wilde men in afwachting van nieuwbouw starten in de Haarstraat.

In het voorjaar van 1961 werd een begin gemaakt met de uitvoering van de nodige herstelwerkzaamheden, gevolgd door de herinrichting van het gebouw. Op 6 juni kon de eerste patiënt worden opgenomen, waarna in de loop van dat jaar nog 24 patiënten volgden. Enkele jaren later waren 60 bedden beschikbaar voor chronische zieken. Het overgrote deel van de opgenomen patiënten bestond echter uit bejaarde zieken, waarvoor op andere wijze geen onderkomen kon worden gevonden. Een groot probleem was het aantrekken van voldoende geschoold personeel. Hiermee hing de opname van patiënten ten nauwste samen.

NONNENVELD

Onderwijl werd gewerkt aan plannen voor een nieuwe inrichting voor verpleging van chronische zieken met een capaciteit van 100 bedden en uitbreidingsmogelijkheden tot minstens 150. Later zou het aantal bedden op 186 worden gebracht. Als plaats voor vestiging viel het oog op een terrein van circa 4000 m² gelegen op Bastion VII tussen het Nonnenveld en de Walsteeg. Dit Bastion, aangelegd rond 1600 als onderdeel van de vestingwal, was vroeger Altena, Stuivezand of Runmolenbolwerk genaamd. Na ontvangst van de ministeriële machtiging voor de bouw van het verpleeghuis met een zusterhuis, kreeg het architectenbureau prof. ir. C. Wegener Sleeswijk en S. J. S. Wichers opdracht voor het maken van een schetsplan en de verdere uitwerking daarvan.

Op 16 december 1971 was het zover, dat de burgemeester de eerste paal kon slaan voor het gebouw aan het Nonnenveld. Met de ingebruikneming van het nieuwe verpleeghuis — genaamd 't NIEUWE GASTHUIS — komt definitief een einde aan het bestaan van het Zieken-Gasthuis in de Haarstraat.

VERANTWOORDING

De gegevens zijn voornamelijk geput uit het:
archief van het Zieken-Gasthuis (notulen, verslagen)
stadsarchief (resolutiën van de vroedschap en van drossaard en burgemeesters,
rekeningen van het Gasthuis)
gemeentearchief (notulen van de raad en van burgemeester en wethouders, ge-
meenteverslagen).

Slechts in enkele gevallen wordt verwezen naar de bronnen:

- 1) rechterlijk archief, inv. nr. 258, fol. 28v.
- 2) stadsarchief, inv. nr. 5, blz. 329.
- 3) rechterlijk archief, inv. nr. 344, blz. 2.
- 4) A. J. van der Aa: Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden, deel IV, blz. 683. Gorinchem 1843.
- 5) rechterlijk archief, inv. nr. 58, fol. 219.
- 6) stadsarchief, inv. nr. 3175, fol. 32v.
- 7) stadsarchief, inv. nr. 3225, fol. 21v.
- 8) archief van het Zieken-Gasthuis, inv. nr. 1, fol. 2v.
- 9) stadsarchief, inv. nr. 70, fol. 262v.
- 10) gemeentearchief, H 31 — 71; 1849 nr. 19/1001.
- 11) gemeentearchief, H 31 — 102; 1850 nr. 109.
- 12) archief van het Zieken-Gasthuis, inv. nr. 3, fol. 105.
- 13) bibliotheek Oud Gorcum, nr. 972.

